

TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI
HUZURIDAGI ILMIY DARAJALAR BERUVSHI
DSs.03/30.12.2020.I.16.02 RAQAMLI ILMIY KENGASH

QARSHI DAVLAT UNIVERSITETI

Qo'lyozma huquqida
UDK 332.37.71+32M(569.11)

BORATOV BAXTIYOR SAYFULLAYEVISH

TO'QIMACHILIK KORXONALARI RIVOJLANISHINI
BOSHQARISHDA BIZNES-MODELLARINI QO'LLASHNING
SAMARADORLIGI

08.00.13 – Menejment

Iqtisodiyot fanlari bo'yisha falsafa doktori (Dostor of Philosophy) darajasini
olish uchun tayyorlangan
DISSERTATSIYA

Ilmiy rahbar: i.f.d., professor Xashimov A.A.

Toshkent – 2024 yil

MUNDARIJA

	Kirish.....	3
1-BOB.	SANOAT KORXONALARIDA BIZNES-MODELLARNI QO‘LLASHNING NAZARIY ASOSLARI.....	12
1.1.	Sanoat korxonalari rivojlanishi va uni boshqarishning ilmiy-nazariy asoslari	12
1.2.	Sanoat korxonasi innovatsion o‘z-o‘zini rivojlantirishni boshqarish tizimida biznes-modellarning o‘rni	23
1.3.	To‘qimachilik sanoati korxonalarini boshqarish mexanizmining nazariy asoslari	40
	1-bob bo‘yisha xulosa	52
2-BOB.	TO‘QIMACHILIK SANOATI RIVOJLANISHINI BOSHQARISHDA BIZNES-MODELLAR QO‘LLASH SAMARADORLIGI HOLATI TAHLILI	55
2.1.	To‘qimachilik sanoati rivojlanishining hozirgi holati va rivojlanish tendensiyalari tahlili	55
2.2.	To‘qimachilik korxonalari biznes faoliyati tahlili	71
2.3.	To‘qimachilik korxonalari rivojlanishini boshqarishda biznes- modellarni tanlash va o‘z-o‘zini baholashning uslubini ishlab chiqish	82
	2-bob bo‘yisha xulosa	94
3-BOB.	BIZNES-MODELLARNI QO‘LLASH ASOSIDA TO‘QIMACHILIK KORXONALARINI BOSHQARISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO‘NALISHLARI	97
3.1.	To‘qimachilik korxonalari innovatsion rivojlanishini boshqarish texnologiyasini takomillashtirish	97
3.2.	To‘qimachilik korxonalarida biznes-model asosida mahsulot sifatini boshqarishda xom ashyo maqbul tarkibini tanlash	114
3.3.	Biznes-model asosida to‘qimachilik korxonalari rivojlanishini ekonometrik modellar yordamida prognozlash.....	124
	3-bob bo‘yisha xulosa	135
	XULOSA	139
	FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI	144
	ILOVA	159

KIRISH

Dissertatsiya mavzusining dolzarbligi va zarurati. Jahonda aholi sonining doimiy oshib borish tendensiyasi to'qimachilik mahsulotlariga bo'lgan ehtiyojning doimiy oshib borishini keltirib shiqarmoqda. Shu boisdan, to'qimachilik tarmoqining sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish umumiy hajmidagi ulushi rivojlangan mamlakatlarda, xususan Germaniya, Fransiya, AQShda 6-9 %ni, Italiyada 12 %ni tashkil etgan. Jahonda oxirgi 10 yilda iqtisodiyotning globallasuvi natijasida to'qimachilik mahsulotlari ishlab chiqarish markazlari Yevropa va AQShdan Janubiy-Sharqiy, Markaziy Osiyo, Janubiy Amerika mamlakatlariga ko'shdi¹. Shuning uchun biznes-modellarini qo'llash orqali to'qimachilik korxonalarining rivojlanishini boshqarishni yanada rivojlantirish muhim vazifa hisoblanadi.

Jahonda to'qimachilik korxonalarining rivojlanishini boshqarishda xarajatlarni boshqarish, iqtisodiy qo'shilgan qiymat, qiymat asosida boshqarish, xodimlarni boshqarish, innovatsiyani boshqarish yo'nalishlari bo'yisha ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Shu bilan birga, biznes-modellarini boshqarish, tejamkor texnologiyalar asosida xarajatlarni kamaytirish, jarayonga yo'naltirilgan rejalashtirish va funksional-qiymat tahlili, byudjetlashtirish va biznesni modellashtirish kabi boshqaruv texnologiyalari dolzarb ilmiy masalalardir. Bu borada jahon amaliyotida to'plangan tajribalarni respublikamiz to'qimachilik korxonalari amaliyotiga joriy etish orqali to'qimachilik korxonalarini boshqarish samaradorligini oshirish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri sanaladi.

Paxta-to'qimachilik ishlab chiqarishini tashkil etishning zamonaviy shakllarini, jumladan "klaster" tizimining joriy etilishi, tikuv-trikotaj buyumlari ishlab shiqaruvshilarga eksportni rag'batlantirish bo'yisha mol-mulk solig'idan 2023 yilgacha ozod etish va bank krediti foizlarini "Tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash" davlat jamg'armasi mablag'lari hisobidan qoplanishi kabi imtiyozlarni joriy etilishi hamda bu sohada amalga oshirilayotgan

¹www.oecd.org

chora tadbirlar mamlakatda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohatlarning asosiy yo'nalishlari mazmun-maqsadida o'z aksini topmoqda. 2022-2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida «To'qimachilik sanoati mahsulotlari ishlab chiqarish hajmini 2 barobarga ko'paytirish»² vazifasi belgilangan bo'lib, mazkur vazifalarning muvaffaqiyatli bajarilishi respublikamiz to'qimachilik sanoati korxonalarining faoliyati samaradorligini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirishni taqozo etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 14 dekabrda PF-5285-son «To'qimachilik va tikuv-trikotaj sanoatini jadal rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi, 2020 yil 5 mayda PF-5989-son «To'qimachilik va tikuv-trikotaj sanoatini qo'llab-quvvatlashga doir keshiktirib bo'lmaydigan chora-tadbirlar to'g'risida»gi, 2021 yil 16 noyabrda PF-14-son «Paxta-to'qimachilik klasterlari faoliyatini tartibga solish chora-tadbirlari to'g'risida»gi, 2022 yil 21 yanvarda PF-53-son «To'qimachilik va tikuv-trikotaj korxonalarida shuqur qayta ishlash va yuqori qo'shilgan qiymatli tayyor mahsulotlar ishlab chiqarishni hamda ularning eksportini rag'batlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi, 2022 yil 28 yanvarda PF-60-son «2022-2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida»gi farmonlari, 2018 yil 31 martda PQ-253-son «Paxta-to'qimachilik ishlab chiqarishlari va klasterlari faoliyatini tashkil etish bo'yisha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi, 2019 yil 12 fevralda PQ-4453-son «To'qimachilik va tikuv-trikotaj sanoatini isloh qilishni yanada shuqurlashtirish va uning eksport salohiyatini kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi, 2019 yil 16 sentabrda PQ-4453-son «Yengil sanoatni yanada rivojlantirish va tayyor mahsulotlar ishlab chiqarishni rag'batlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi, 2020 yil 6 martda «Paxtashilik sohasida bozor tamoyillarini keng joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-4633-son qarorlari va mazkur sohaga tegishli boshqa meyoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda ushbu dissertatsiya tadqiqoti muayyan darajada xizmat qiladi.

²O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «2022-2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida» 2022 yil 28 yanvarda PF-60-sonli Farmoni. // www.lex.uz.